

ՏԱՍՆ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կես տարվանը 6 ռուբլի:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանիս խմբագրատան մէջ:

Մէր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւնը ընդունուած է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

„ՄՇԱԿ“ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ՆԵՐԿԱՅ 1887 ԹԻՒՆ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն գրքով և նոյն պրոպրիետարով: Մենք կը ստանանք տեղական
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:
«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կես տարվանը 6 ռուբլի:
Գրվել «ՄՇԱԿ»-ն կարելի է խմբագրատանը (Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների ան-
կիւնում, Թամարիայի տանը):
Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքները «ՄՇԱԿ»-ն գրվում համար պէտք է դիմել հետևեալ հաս-
ցէով. ТИФЛИСЪ, Редакція газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du jour-
nal arménien «MSCHAK».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԿԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ վերին-Ազգու-
նից. Նամակ Աջ-Կարգու. Նամակ Խմբագրին.
Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Փոքր-
Ասիայի երկաթուղու շինութեան խնդիրը. Արտա-
քին լուրեր.—ԽԱՆՆԻ ԼՈՐԻՔԻ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ման-
կավարժական նամակներ.

ՆԵՐԿԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Փետրվարի 1-ին

Այն, ինչ որ կամենում եմ առաջարկել, ազգու-
նիցների համար նոր բան է և ոչ էլ դժուար
ըմբռնելի. խօսքս բոլորի շահին համար է:
Ի՞նչ կարևորութիւն ունի մի մարդու հասկա-
նալը և մասնաւոր մի զգրագրողի քաղաքակ-
րաւոր ընդհանրութիւնը. բայց ինչ արած, որ մար-
դիկ այս կամ այն պահանջին յաճախ միայն այն
ժամանակն են բաւականութիւն տալիս, երբ որ
այդ պահանջը իր բաղադրութեան զոհերով շատ դժու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐՃԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

III

Յարգելի բարեկամ. առաջին նամակումս թե-
ւով այն գլխաւոր յատկութիւնները մի ճշմարիտ
ուսուցիչի, այժմ դառնալով մեր դպրոցներին և ու-
սուցիչներին ու մի հայկացի ձեռնարկը այդ վերջին-
ների վրա: Նախ նայեմք Նիքոլիսիան դպրոցը և
նորա սանիկներին: Այդ վերջինը մի անմալանաձե-
լի վիճակի մէջ է գտնուում. 7-րորդ դասարանը
փակել է հողաբարձութիւնը *). զիցուր թէ 6-րորդ
դասարանը և կարելի է մանկավարժութեան տարրա-
կան մասի հետ ծանօթանալ, բայց այդ ուսուց-
չութեան համար պատրաստողները, ուր պէտք է
գործնականութեամբ պարապել, չէ որ դադարա-
ւոր առանց հայկացի դասարան է, չէ որ գործնա-
կանութիւնը պէտք է դադարաւորները դպրոցական-
ների մէջ ամրացնել: Այո, այդ լաւ է հասկանալով
Նիքոլիսիան դպրոցի հողաբարձութիւնը և, ու
զիտէ, որպէս զի շատ ծախս չը լինի, մտադրու-
թիւն ունի դպրոցի պատրաստական դասա-
տոններն էլ փակել: Bravissimo, շատ զեղեցիկ
միտք:

Ուսումնարանների պակասութիւնները ոչ թէ այդ
են, այլ ուրիշ գէպերը կարող եմ յիշել, որ բոլոր-

լի է դառնում: Մենք չենք սխալվել, եթէ ասենք,
որ այդ պահանջը (բոլորի ունենալը) մեզ մօտ այ-
ժմ արդարեւ շատ դժուար է և նոյն իսկ զոհերն
էլ անպակաս: Մի քանի փաստեր բաւական են
մեր ասածը հաստատելու: Անցեալներում մի չը-
քաւոր և բաղադրաւոր ընտանիքի հայրը մեռաւ,
որովհետեւ Ազգուլիսի «հուշակաւոր դպրոցը» այդ
մարդուն բռնակալ «նպատակով» նրանից մեծ քա-
նակութեամբ արհեստի վերջնական յետոյ՝ մի դա-
ւաթ քաղաք է խմբագրում: Մի կնոջ ձեռքի վրա
փոքրիկ վէճը կար, որը բռնակալ համար դիմում
են դեղի նշանակութիւնը անգամ չը հասկացող
տղէտ, բայց բռնակալութեամբ պարապող տեղացի
մի անհատի, որը վէճին ըսել է տալիս ծծմբային
թթւում, և այդպիսով «յոյն» դրսեւորւում տեղ չաչն էլ
համար է: Այդ նոր դրոշմած վէճը բռնակալ
համար կինը տալովում է դիմել Օրդուբաթի քա-
ղաքի բռնակալին, նրա այցելութեանը շատ թանկ
վճարելով: Մի ուրիշ չքաւոր ընտանիքի հայրը
հիւանդանոցում դիմում է տեղացի մի քանակի,
որ նոյնպէս մասնաւոր բռնակալութեամբ է պարա-
պուրում և որի ամեն տեսակ հիւանդութիւնների
դէմ միակ դեղը՝ մի տեսակ պիլլէ՛լն էր են.
հիւանդը այդ պիլլէ՛լները ընդունելուց յետոյ ըս-

րովին հակա-մանկավարժական են. բերեց այստեղ
մի քանի օրինակներ. իմ բարեկամներէն մէկը, ո-
րը երկար ժամանակ մանկավարժութեամբ է պա-
րապել, աշակերտների պատասխանած դասին
թանկանալով չէր դնում, ինչպէս և ընդունված է
Եւրոպայում, որպէս զի աշակերտները թանկանա-
լի համար չաշխատեն, այլ ամուլձական հետա-
քըրքութիւնից դուրս: Բացի փիլիսոփայական
մանկավարժութեան վարդապետութիւնը, և փորձը
նրանց ցոյց էր տուել, որ աշակերտները մեծ մա-
սը լաւ թանկանալով ստանալու համար էր սուլա-
րում, այլ ոչ հետաքրքրված լինելով դիտմամբ
պարապում էր այդ վերջինով. այդ բանը նկատե-
լով՝ տեսուչը սպառնում էր նրան դուրս վաճառել
ուսումնարանից: Սրան աւելացրու մանկավար-
ժութեան բացակայութիւնը. այս հանգամանքների
մէջ դիմելով ուսումնարանը չէ պատրաստում
հողու բռնակալին, մանկավարժութեան համար
հարցաւորութիւն չէ առաջացնում, մանկավարժու-
թիւնն աշակերտներին իւրացնել չէ տալիս, այլ
ինչպէս փորձը ցոյց է տալիս, պատրաստում է
միայն ուսուցիչներ *), որոնք մի քանի ժամանակ
գործելուց յետոյ բոլորովին հայրում են և անշու-
շանում և դրոշմ մի նշան անգամ դէպքի դար-
ձան, բարեկամ. յիշում եմ մեր ուսուցիչ Ա., որին
Թիֆլիսում որպէս զինվածաւ տեսանք և խա-
նութիւնն, որի դրան վրա գրված է խաչով
ռուսերով. «Подобъ кахетинскихъ винъ»: Եթէ մի
ուսուցիչ մի քանի տարի ուսուցչութեան սրտոն

*) Բացառութիւններ կան, զլատարապէս պ.
Մանդինեանի և Բահաթրեանի աշակերտները, ո-
րոնք թէ և շատ հմուտ չեն մանկավարժութեան
մէջ, սակայն ունեն ձգտումն կատարելագործու-
ման:

կտում է այնքան լուծել, որ գերեզմանին է մօ-
տենում: Ինչ ասել կուզէ որ շատ ցանկալի կը
լինէր, որ այդպիսի անկող բռնակալներին, որոնք
բացի վնասից, ոչինչ 'օգուտ չեն բերում, վերջա-
պէս բոլորովին արգելվէր բռնակալութեան անու-
նը: Այսպիսով Ազգուլիսում բռնակալ չը լինելու
պատճառով բնակիչները ստիպված են՝ իրանց
հիւանդներին (եթէ ունեն չեն) տեղական տղէտ
«հեքիմներ» ձեռքը մատնելու և կամ (եթէ հա-
րուստ են) Օրդուբաթի բռնակալ օգնութեան դիմելու,
որի ամեն մի այցելութեան վարձը մօտ 15 ռուբ-
լի է, հաշվով և 2 ռ. 50 կ. ճանապարհածախ-
սը:

Բռնակալութիւնը ապագայանալու համար
հարկ չը կայ աւելի երկար խօսելու. գուցէ մինչև
անգամ մենք այդ առիթով աւելի ասացնենք, քան
հարկաւ: Եւ: Ինչպիսիք երբեք մեր հայրենակից-
ները այդ հարցի կարեւորութիւնը լաւ զգում են,
չարոճակում ենք մեր խօսքը այդ հարցի մի ու-
րիշ կողմի վրա: Բռնակալութեան համար հարկաւոր
է փող, այո, բայց ոչ պիտի տայ այդ փողը և
ինչ միջոցներով... Դրա համար հարկաւոր չէ նոր
միջոցների դիմել, այլ բաւական է միայն Օրդուբա-
թի բռնակալ տուած փողը տալ մի ուրիշ բռնակալ, որ
կը նստէ Ազգուլիսում և մեզ հետ հաւասարապէս
մեր չքաւոր երազներին էլ օգնութիւն կը հա-
ցնէ: Միթէ ինքներս յաճախ չենք կրկնում, որ
չատերը՝ միւսին Օրդուբաթի բռնակալ տարեկան
100—200, մինչև անգամ 300 ռուբլի էլ ենք
տալիս: Եւ թաղայէնք թէ ամբողջ տարվայ ընթաց-
քում Ազգուլիսում միայն քսան ընտանիք են դե-
մում Օրդուբաթի բռնակալ օգնութեանը և հաշվելու
միջոցով ծախս, և կը տեսնենք, որ Օրդուբաթի բռ-
նակալ մեզանից տարեկան վերցնում է 1,200 ռ.
և էլ աւելի: Մեր այս ենթադրութիւնը աւելի ևս
ճշմարտութեան է մօտենում և հետեւեալ հաշիւ-
մի բռնակալ որ ժամանակաւորապէս ամեն տարի
Ազգուլիս էր գալիս և մնում էր այստեղ միայն
երեք ամիս, այդքան ժամանակ նա տոնում էր
600—700 ռ., այսինքն ամսական 200 ռուբլուց
աւելի: Իսկ եթէ անհաշիւ ամսական 150 ռուբ-

լ է վարում, նրա դանդաղներից մի անձանօթ
դուրս կը բերի, որ նա Միքիլայի հանքերի մէջն
է աշխատել:

Եւ ինչ հեղինակութիւն, ինչ սէր, դրա դա-
տարի դադարաւորներ են. եթէ հեղինակութիւն ու-
նենայ ուսուցիչը աշակերտներին առաջ, այն ժա-
մանակ նա մի ծաղրական էակ չէր լինի աշա-
կերտներին մօտ: Եթէ ուսուցիչը սիրէր իր աշա-
կերտներին, այդ ժամանակ նա իր ազգականին,
բարեկամին, որդուն չէր դանդաղների միւս աշա-
կաններից:

Թող յիշէ մարդ մեր մանկավարժական թեր-
թերի դադարում. կրկին վերաբերել մեր ուսու-
ցիչներին անտարբերութեան. կարծես թէ ուսում-
նարանը աւարտելուց յետոյ նրա իրանց հոգե-
կան կարողութեան չըմբռնէ կատարելագործման
վերջին աստիճանին և հասցրել. հենց այդ է
պատճառը, որ մեր ուսուցիչները շատերը իրանց
պարագայում ուսումնարանում վերջացնելուց
յետոյ, ճաշից յետոյ այս կամ այն տեղում թըղ-
թախելով են և պարապում և անգամ մի
գրքի երես չեն տեսնում. թող լինի մեզ փաստ
Ազգուլիսի ուսուցչական խումբը *) մի քանի տա-
րի սորանից առաջ, ուր տեսուչն օրինակ էր հա-
ղիսանում թղթախաղութեան մէջ:

Նայն իսկ մեր բարձրագոյն ուսումնարանը,
խօսքս Վերջինիս ձեռնարանի մասին է. այդ վեր-
ջինը չէ նայելով որ ձեռնարանի անուն է կրում,
ունի մի մանկավարժ ուսուցիչ. նորան էլ օրը
մէկը փոխում են, կարծես թէ անդլակաւ պար-
լամենտը լինի: Իսկ ինչ միւս ուսուցիչներին է
կարգաւորում, դոցա մեծ մասը ձեռնարանից աւար-
տեցիկներ:

*) Հարկաւ դոցա մէջ կաղմում էին մի քանիսը
բացառութիւն:

լի էլ հաշվենք, կը տեսնենք որ բռնակալ այստեղ
ամսականաւոր տարեկան 1,500—1,800 ռուբ.
կը ստանար: Իսկ այդպիսի վարձով մի այսպիսի
գիւղաքաղաքում, որպիսին Ազգուլիսն է, շատ հեշ-
տութեամբ կարելի է բռնակալ պահել: Այս հաշիւ-
ներից պարզ երևում է, որ առանց սեպական
բռնակալ ունենալուն էլ մեզանից տարեկան մինչև
1,500 ռ. փող է գնում ուրիշ բռնակալներ, որոն-
ցից օգուտում է միայն ժողովրդի փոքրամասնու-
թիւնը՝ ունեւոր դասակարգը: Ինչու ուրեմն այն-
պէս չանենք, որ այդ փողով սեպական բռնակալ
ունենանք, որից կօղտվի և չքաւոր դասակարգն
էլ: Բացի այդ, յայտնի է, որ շատ հիւանդութիւն-
ների ժամանակ բռնակալ օգնութիւնը անկատարել
է լինում. հիւանդի կեանքը քայքայելի է կախված
և լինում են քայքայելու, երբ պահանջվում է չու-
տափոյթ օգնութիւն. և եթէ փող չի ունի
հաճախ բռնակալը՝ տարբեր այլ աշխատող
սեպական բռնակալ ունեցած ժամանակ այսպիսի
դէպքերը շատ սակաւ կը լինեն:

2.

ՆԱՄԱԿ ԱՋԻՎԱԳՈՒԼԻՑ

Փետրվարի 3-ին

Անցեալ 1886 թվ. դեկտեմբերի 23-ից Անդր-
կովկասեան երկաթուղու կողմից տեղափոխու-
ած համար ընդունված ցուցանիքը այսօր էլ թափված
են այստեղ և միայն Ատուրաձ դիտէ թէ երբ կու-
ղարկվին: Վաղոցներ չը կան, չը կայ և դարսե-
լու տեղ և ցուցանիքը դարձում են մի քանի
փառած չպալն էր վրա, ցեխերի մէջ և շատ
անգամ էլ առանց ծածկոյի, բերդնայի: Անձրը
թըղում է, իսկ բարի արեգակը չորացնում ու
ծըղնում է ցուցնը և մեր պահեստը, իր կանա-
չով, կատարելապէս նման է խեղճական դրախ-
տին... Քաղաքները փառած են, նոցա կտրում են
միջները և երկրքը անհոգ թաշտանները և հենց անց
ու դարձ անող բանաւոր արարածները, իր դա-
րեւորներով առատ կերակուր տանելով իրանց սի-
րուն հաւերի և փայլականաւ սաղերի ու բաղերի
համար...

տողներն են, որոնց հեղինակութիւնը շատ մեծ
չէ աշակերտների առաջ, և ինչպէս կարող է ու-
սուցիչը հեղինակութիւն ունենալ, քանի որ աշա-
կերտը մի քանի տարի սորանից առաջ ուսուցչի
ընկերն էր, նրա հետ ամեն տեսակ դուրսութիւն
էր անում և այսօր տեսնում է իր ընկերը, որ-
պէս ուսուցիչ: Մի և նոյնն է, եթէ մի ծխական
ուսումնարանի աշակերտի տաս ուսուցչութեան
պաշտօն ծխական ուսումնարանում, չէ որ նորա
միւս ընկերը կասի. եթէ դու ուսուցիչ ես դար-
ծել, ես հօ տեսուչ կարող եմ դառնալ:

Վերեւում յիշելի, որ ձեռնարանը ունի մի ման-
կավարժ ուսուցիչ, այո, մի մանկավարժ ուսուցիչ,
որը դաս է տալիս մանկավարժութեանը, բարո-
յական փիլիսոփայութիւնից, արտաբանութիւնից,
ուրիշ բանութիւններից և տեսուչ է փորձական
ուսումնարանում: Եւ կարծում եմ, որ եթէ մի
մարդ մի և նոյն ժամանակ երեք ուղղութեամբ
վաղել կարողանար, այն ժամանակ և այդ ուսու-
ցիչն այդքան առաքանիքից դաս տալ կարող էր:
Հարկաւ այս դէպքում ուսումնողութիւնը կը մնայ
բոլորի մանկավարժութեան մէջ. այսպիսի մի ու-
սումնարան ամենաթիւ երեք մանկավարժ ուսու-
ցիչներ պէտք է ունենայ:

Այժմ պարզ է, բարեկամ, թէ ինչու են մեր
ուսուցիչները մեծ մասամբ անտալեր, անուշա-
ղիւր և անհետաքրքրելի իրանց գործի մէջ, որովհե-
տե իրանց մասնագիտութիւնից ոչինչ չը գիտեն,
եթէ գիտեն, այն էլ շատ քիչ, ուստի չէ կարե-
ւի պահանջել, որ նրա հետաքրքրութիւն ունե-
նան: Մի անձանօթ քան չէ կարող մարդուս
հետաքրքրել, իսկ ատմական առաջն ասում է.
«Ars non habet osorem nisi ignorantem» (Ար-
հետաքրքրութիւն չէ անգիտութեամբ):

Կայացել է.

Ուսանող

Անտէր, անիւնամ 168 վագոն (100,800 պունդ) ցորեն կայ թափված այստեղ, և ոչ ոք հոգ չէ տանում բերքը նրան վնասող պայմանները դէմ պայտպանելու համար:

Անդրկովկասեան երկաթուղու վարչութեան ձեռքով կատարվող անկարգութիւնները իրանց չափ ու սահմանն են անցել: Արդիւնաբերողի և ապրանքատէրերի շահերը սրաշտպանող ոչ ոք չը կայ և երկաթուղու ազնւոյնները այդպիսի չնչին բանի վրա, ինչպէս ցորենն է, ուշադրութիւն դարձնելու ընտել ոչ սէր ունեն, ոչ էլ ժամանակ: Կայարաններէն շատերի կայարանապետները աւելի իրանց անձնակազմի, մասնաւոր գործերով են զբաղվում: Դատ անդամ կայարանապետը մի և նոյն ժամանակ և մասնաւոր կոմիսիօնէրի պաշտօն է՝ վարում այս կամ արտասահմանեան առևտրական մեծ տան: Այդ տեսակ դէպքում նրա ամբողջ ուշադրութիւնը դրաւած է դիցուե ձկնեղէնի գործերով, որոնցից օգուտ ունի, իսկ ցորենը, որից կօպէկի չափ շահ չունի, թող փչանայ, նրան ինչ հոգ...

Եւ այդ բոլորը առևտրականին բերում է անպիտան ֆեռմաներ, որոնց մասին հասկացողութիւն չեն կարող ունենալ անգամ ցորենի առևտրով հետաքրքրվողները: Յորհմանքը առնվում են Պրիշիբուտ և նրա շրջակայներում (120 վերստ այստեղից հեռու), բայց հաղորդակցութեան անարմատութեան չորհով ցորենի հասցնելը մինչև Աշխի-կառու պահանջում է 10 օր: Երկաթուղու անկարգութեանը շտապող պայմանը հեռու է թափուցած 40—45 օր: Գրանից երևում է որ պատրաստի քանակների մէջ լցած ցորենը Պրիշիբուտ մինչև Բաթում տեղափոխելու համար հարկաւոր է առնուազն 65—70 օր: Բայց քանի օր է հարկաւոր ցորենն առնելու, քանի օր նրան վաճառելու և դրամադրվող վերադարձնելու համար: Արդեօք ձեռնարկ է առևտրականին մի ամբողջ տարվա ընթացքում դնելը, վաճառելը, թէ ոչ չէ: Եւ ոչ ուրեմն ցորենի առևտրով զբաղեցրած դրամադրվող լարած ժամացույցի պէս անդադար չէ բանում ամբողջ տարվա ընթացքում, այլ հանգամանքներին նայած՝ կամ ջնտու, անդործութեան, անշարժութեան մէջ է մնում և կամ տարեկան հաշիւ է անում 4 շրջանառութիւն, փոխանակ 8-ի, ինչպէս կարծում է պ. Արտաշէսեանը ձեռք լրացրում տպուկ իր յօդուածներում: Այդ դեռ բաւական չէ. վաճառատնիներում ցորենի գները փոփոխվում են և հետևաբար անկարգելի է լինում յուսով, որ այսօրվայ գները գոյութիւն կունենան և 80 օրից յետոյ, և քիչ չէ պատահում որ օգուտի, չափ տեղ՝ առևտրականը վնաս է կրում: Անցնալ տարի Եւրասիայի պորտը 90 կօպէկով առնված ցորենները ծախվեցան Բաթումում նոյնպէս 90 կօպէկով: Պորտին 25 կօպէկ վնաս կրեց առևտրականը, նրա ամբողջ տարվա աշխատանքը դուր եղան Եւրասիայի և այնպիսիներ, որոնք դրամադրվեցին էլ իրողներ: Ասա այդպիսի դրութեան մէջ լինելով ի հարկէ, ցորենի առևտրով պարտադրները շահ ստանալ չեն կարող և այսպիսի հանգամանքներում, ի հարկէ, առևտուրը ծաղկել չէ կարող:

Վերադառնալով երկաթուղու վարչութեանը, կողմնակիցը հարցնել. արդեօք երբ կը վերջանայ իրերի այս անդաժնեան դրութիւնը, երբ կը լինի որ երկաթուղու ազնւոյնները կօմիսիօններով կամ պարագիւրու տեղ, կը սկսեն վերջապէս մտածել իրանց պարտականութիւնները կատարելու վրա:

ՆԱԽԱԿ ԽՐԱԿԱՐԻՆ

Ատարախան, 27 յունվարի

Իմ յօդուածը, որ տպագրված է «Մշակ» լրագրի 1886 թ. № 137-ում, նոյնիմանի 13-ին կայացած ժողովի մասին, այստեղ աղմուկ հանեց: Դատ տեղերից լսվում էր. «Ժողովրդի պահապանութիւնները հրապարակ չը պէտք է հանել, սիրտը չը պէտք է կտրտել, հարկաւոր է շոյել և այլն, և չիղջապէս եւ իբրեւ ոչ աստարանայի, իրաւունք չունեն նրանց թող կողմերի վրա յարձակվել, եւ իրաւունք չունեն նրանց գործերում խառնվել»: Այդ խօսքերին ուշադրութիւն չը դարձնելով ԼԵՌՈՒԹԻՆ պահանջեց: Իսկ այժմ «Աստրախանսկի Լիստոք»-ի № 20-ում լսւ է տեսել իմ յօդուածի դէմ մի յօդուած, որին զրկու համար ամիս ու տասն օր պատրաստվել են: Եւ թող չէ՛ր սայ ինձ յօդուածին պատասխանելու, եթէ իմ յօդուածը յեղաշրջած չը լինէին և զրգարտութիւններով լցրած:

«ЛИСТОК»-ի խմբագրութիւնը իմ յօդուածը քաղաւածօրէն տպագրելուց յետոյ, անմիջապէս ներքերը դետեղել է և պատասխանը: Պարոնները ասում են, որ եւ աստարանայիներին անուանել եմ՝ «վայրենիներ», աղմկահարներ (այս բառը թարգմանել են ԼԵՌՈՒԹԻՆ «АГИТАТОРЫ», փոխանակ՝ «КРИКУНЫ»), ժողովականների մեծամասնութեանը գրեհիկ, իսկ պատգամաւորներից երեքին՝ համբալ: Ապա աստարանայիներին դիտարկելով իբրեւ կրթված, հարուստ, յայտնի և նշանակալիւծ ունեցողներ, աւելացնում է՝ «վայրենի»-ն Արտաշէսեանի հայեր և համբալ են չոր ու փտած միգրէզէնի առևտուրով պարագիւրները:

Արտաշէսեան պարզ երևում է, որ պարոնները զրկու են ամենահասարակ բանն անգամ՝ հասկանալուց: «Վայրենի» երբեք չենք ասել և մեզ թող չենք տայ այդպիսի անպակասով մկտուլ մի որ և է հասարակութիւն: Այս ստախոսութիւն է: Իսկ ինչ վերաբերում է «աղմկահար» բառին, այդ ոչ թէ հասարակութեան է ասված, այլ ժողովականների մի մասին, որոնք հասարակութիւն կազմել երեք չեն կարող:

Ըստ երեւոյթին, դեռիկ և համբալ բառերը խիստ դիպել են պարոնների զգացողական նուրբ թելերին: Այս, պարոններ, դեռիկ են, որովհետեւ զրկու են ամենատարակաւ կրթութիւնից, դեռիկ են, որովհետեւ ճշգրտում են ոչ թէ հեղինակութիւն ունեցողներից, այլ իբրեւ «прошениа»-ները ծոցում պտտողներից: Համբալ բառը, որ ասված է պատգամաւորներից երեքին, պարոնները ընտարվածների անուանացուցակը դնելուց յետոյ հարցնում են՝ ինչ է որանցից համբալ: Արտաշէսեան ասելով անկարգ եմ համարում, որովհետեւ իրանք էլ կը ճանաչեն: Համբալ չեն այն մարդիկը, որոնք ուրիշի ձեռքի դրծիք են դառնում, որոնք անձնականին զոհում են հասարակականը, որոնք ինչ-ի՜ համար պատրաստ են զոհել այն, ինչ որ նուրբական է, ինչ որ աղքատին է: Երեւելի լոյսիկա, այս պարոնները դեռիկ և համբալ չեն, որովհետեւ չեն պարագում չոր միգրէզէնի առևտուրով: Ուրեմն, պարոնների լոյսիկայով համբալ են այն մարդիկ, որոնք այդ առևտուրով են պարագում: Այս ինչ կանուանեն նրանց, որոնք այդ «վայրենիներ», համբալներ և դեռիկների սեղաններին փչրանքով են աղբիւր ու չափվել, ապրում և շահվում են, և որոնք «կրթված» հասարակութեան անդամ են կազմում:

Նոյն յօդուածում պարոնները ասում են, որ ոչ մի հասարակութիւն չունի այնպիսի հարուստ թէ կալուածով և թէ փողով բարեգործական հիմնարկութիւններ, ինչպիսին Ատարախանի հայ հասարակութիւնը: Եւ, վերջապէս, կարևորութիւն չունենք հայոց անմիջապէս ունենալ, քանի որ մենք ունենք Աղաքաբեան գաւառական ուսումնարան, քաղաքային ուսումնարանների իրաւունքներով, ուր սովորում են մօտ 70 տղայք, երկու գիմնաղապում 100-ից աւելի, և 1867 թ. հանգուցեալ Գէորգ Գ. կաթողիկոսի առաջարկութեամբ բացել ենք 3 արական ուսումնարան, որոնք փոխվեցան թեմական դպրոցի, ուր, կը կրկնենք այժմ, կան ընդամենը 10 աշակերտ:

Բայց պարոնները դրանով պարծենալու իրաւունք չունեն, որովհետեւ այդ նրանց նախնիների աշխատութիւնն է և ոչ իրանց: Եւ եթէ դրան մինչև այսօր դրոյթվում ունեն, —այդ չորհով անհատների, որոնց մենք եւ յարգում ենք: Իսկ ինչ վերաբերում է երկրորդ կէտին, որ կարելի չը կայ հայոց-սեմիտարիա ունենալու, մենք կանոնք որ պէտք է բաւական աղէտ լինել, չը հասկանալու հայոց-սեմիտարիայի նպատակը: Բացի այս, եթէ կարևորութիւն չը կայ, ինչու աստարանայից դիմել էին հանգուցեալ Վեհապետեան սրբազանին, որ Ատարախանում սեմիտարիա բացվի:

Իսկ թերթի խմբագիրը մի յօդուածը քաղաւածօրէն տպագրելով, աւելացնում է իր կողմից. «այս յօդուածը քիչ վրդովմունք չը հանեց տեղական հայ հասարակութեան մէջ, իր «անարդարութեամբ»: Այս բառը դարձնելով պ. խմբագրին, խնդրում ենք քաղաքակրթի լինել: Բացի այս, պ. խմբագիրը անպարտաւոր լինել: Բացի այս, պ. հայ հասարակութիւնը բարձր է կանոնած կովկասի հայ հասարակութիւնից: Սրան կը պատասխանենք՝ զոք ճաշակի բան է»:

Յ. Գալեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒԿՈՒ

ՎԵՐԻՆ-ԱՂՈՒԻՄՈՅ, յունվարի 30-ից միջ դըրում են հետեւալը. «Եղանալը այստեղ յունվարին

շատ ցուրտ էր. Բեռնիւրի ջերմաչափը—17° Ե ցոյց տալիս: Մթերքները շատ թանկացել են. ցորենի պորտը 90 կօպէկից մինչև 1 ր. 5 Կ., ծիրանի թաց փայտի պորտը՝ 12—13 Կ. ոչխարի մսի ֆունտը՝ 10 Կ., տաւարինը՝ 6—7 Կ., բրինձի պորտը 2 ր. 30 կօպէկից մինչև 2 ր. 50 կօպէկ:

ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՆԻՄՈՅ մեզ գրում են: «Այս տարի մեր կրուրը համարեա փակվում էր անդամներ չունենալու պատճառով: Մի քանի պարոններ փողոցէ փողոց, անէ տուն ընկած՝ հալու կարողացան անդամներ գտնել և աղատել կրուր վաճելու դժբաղդութիւնից: Կրուրի անդամների 8/10 մասը հայեր են: Այս տարի կրուրում ստացվում է հայոց լրագիրներից միայն «Մշակ»:

ԳՐՈՒՄՅ մեզ գրում են: «Այստեղի ծխական հայոց երկուսու ուսումնարանների ուսուցիչները և մասնաւոր թատրոնատէրները դիտարկութիւն ունեն չառնով մի թատրոնական ներկայացում տալ յօդուտ կովկասեան Հայոց Բարեգործական ընկերութեան այստեղի ճիւղի: Պէտք է խոստովանվել որ Բարեգործական ընկերութեան այդտեղի ճիւղը անհամոմատ աւելի շատ դրծ է կատարում, քան թիֆլիսի կենտրոնական Բարեգործական ընկերութիւնը»:

Մեր թղթակիցը գրում է մեզ ՆՈՐ-ԲԱՍԱՋԵՏԻՅ հետեւալը: «Վերջին շաբաթվայ սաստիկ ցրտերի պատճառով Սեանի ծովակը համարեա կատարելապէս սառել է: Գա թէ և վնասում է հայի առևտրով պարագուր վաճառականներին, որովհետեւ այստեղի բոլոր հայերը այդ ծովակի վրայով են արտահանում, բայց ուրիշ կողմից մեծ օգուտ կը տայ ձկան կապալաւորներ, քանի որ, ինչպէս յայտնի է, ծովակի սառած տարիներում ձուկը միշտ շատ աւելի մեծ առատութեամբ է դուրս գալիս ծովակից»:

ՆՈՐ-ԲԱՍԱՋԵՏԻՅ մեզ գրում են: «Մեր դաւաճ Մադրա ասված մասում կայ մի գիւղ, որի անունն է Թուրք-Վանլի և որ բնակեցրած է թուրքերով: Մօտ օրերում գալիս են այդ գիւղը Նիկոպոլիտ, սոյն նահանգի խաչակապ դիւղից երկու հայեր, որոնք իրանց հետ բերում են միլաններից կնդրած թուղթ՝ մի փայտութիւն, որ երկուսն էլ մասնաւորապէս կանութիւն են ընդունել: Այդ երկու հայերի անուններն էլ փոխված են լինում՝ մէկին, Արդուանի անունը Մահմետ է լինում, միւսին, Պօղոսինը՝ Ալի: Թուրք գիւղացիք, ի հարկէ, մեծ ուրախութեամբ ու պատուով են ընդունում այդ մասնաւորապէս երկու հայերին և առատ առատ վարձատրում են նրանց փողերով: Բայց թուրք գիւղի հարեան հայոց Բարեգործական կոչված գիւղի բնակիչները խմանալով երկրութիւնը, դիտում են իրանց տանուտէրի առաջնորդութեամբ թուրք գիւղը և պահանջում են որ յանձնեն իրանց կրօնափոխ եղած հայերին: Թուրքերը, ի հարկէ, չեն համաձայնում և անա կուր է սկսվում երկու գիւղերի մէջ. հայ գիւղացիները մինչև թուրքերը սպանում են, երկուսն էլ իրաւորում, թուրքերից շատերը վիրաւորվում են: Գաւառապետը տեղեկանալով այդ անկարգութիւնների մասին, անմիջապէս հանդարտեցնում է երկու կուրը կողմերը, իսկ կրօնափոխ եղած երկու հայերին կալանաւորել է տալիս և այժմ նրանք բանտարկված են Նոր-Բայազետի բանտում, մինչև որ գործի ջննդութիւնը կը շարունակվի և սկսած դրագրութիւնը կը պարզի հաւատալիտութեան ընդունելու կողմից: Բայց թուրքերը միայն անհաւատութեամբ են դիմում նրանց և անպարտաւորութեան ընդունելու փողով այս անգամ դրագրեցաւ անցալ նստի արձանագրութեան կարգաւոր ու հաստատելով: Այդ արձանագրութիւնը մեծ աղմուկ պատճառեց, և այդ էլ միմիայն այն պատճառով, որ պ. Դաւիթով և իր հետ մի քանիսները չէին հաւատում արձանագրութեան այս կամ այն ոճին, այս կամ այն բառին: Եւ այդ բառախաղով թիւսեւր ու էլ զրազկեցաւ շարունակ մի քանի ժամ ընդհանուր ժողովը, վիճելով, վրդովվելով և երեք-չորս անգամ դադարի և բաց քուէարկութեան ենթարկելով արձանագրութեան այս կամ այն բառը և նախադասութիւնը: Գա մի տեղեկ երեւոյթ էր, որ տեղի ունեցաւ գիւտահայան համարվող ժողովում, և դարմանալի է, թէ ժողովականների մեծամասնութիւնը՝ ինչու չը կամեցաւ մի անգամ ընդ միշտ ապացուցանել, որ ընկերութիւնը կապ չի ունի դեկուցումը արդէն երկրորդ անգամն է, որ յետաձգվում է, և եթէ ընկերութեան ընդհանուր ժողովը այդպիսի անտեղի վիճարկութիւններով կանցկացնէ իր ժամանակը, այդ դէպքում ի հար-

ջանի մի գիւղում անպայտ չարագործներ մարթեցին կալուածատէր Գօրոշկօին, նրա մօրը, կնոջը, աղախնուն և վեց հոգի մանր երեխաներին:

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ Պօլտավայի «Լիւնիսկայա» անուանված տօնավաճառի անողութեան ժամանակամիջոցը որոշված է ոչ թէ 20 օր, այլ միայն 15 օր:

«Русский Курьер» լրագրում կարդում ենք, որ պետական կալուածների միջնորդութիւնը ուշադրութիւն դարձնելով այն իրողութեան վրա, որ կովկասում պետական հողերը շատ անգամ սեփականացնում են իրանց մասնաւոր անձինք, կամ գիւղերի հասարակութիւնները, որի պատճառով մասնաւոր անձանց և կաւալարութեան մէջ անադար լինում են դատեր թէ արօտատեղերի և թէ այլ հողերի համար, վճռեց ճշգրտեալ որոշել տալ կովկասում եղած բոլոր պետական հողերի սահմանները: Պետական խորհուրդը այդ գործի վրա նշանակեց արդէն 4,000 բուրլու գումարը և պետական կալուածների ու արդարադատութեան միջնորդութեան մէջ համաձայնութիւն կայացաւ կովկասում գտնվող պետական հողերի սահմանաւոր աշխատանքները սկսելու վերաբերմամբ:

«Циркуляръ по Управленію Кавказскомъ Учебнымъ Округомъ» հրատարակութեան ներկայ թվականի № 1 մէջ կարդում ենք հետեւալը. «Եւրոպայի Հայ-Ղուստորչական Սինդիկատի կովկասեան ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձութեանը ուղարկած №№ 4441 և 4958 հաղորդագրութիւնից երևում է, որ 1884 թ. փետրվարի 16-ին Բարձրագոյն հաստատված «Հայ-Ղուստորչական եկեղեցական դպրոցների կանոններ» հիման վրա նոյններին 1-ից բացված են դպրոցներ հետեւալ տեղերում՝ Կուբանի շրջանում 2 երկսեռ դպրոց, Ստաւրպոլի նահանգում 1 երկսեռ դպրոց, Տերքի շրջանում 1 երկսեռ դպրոց, Գանձակի նահանգում՝ երկու օրիորդաց և 5 տղայոց դպրոց, Դաղստանի շրջանում 1 տղայոց դպրոց: Գեղեթեղերի 1-ից, Թիֆլիսի նահանգում 1 տղայոց դպրոց, Գանձակի նահանգում 4 տղայոց դպրոց, Բաքուի նահանգում 2 տղայոց, 1 օրիորդաց և 1 երկսեռ դպրոց, Դաղստանի շրջանում 1 երկսեռ դպրոց:

Պետական խորհուրդը քննելով ներքին գործերի միջնորդի առաջարկութիւնը Գարսի շրջանի և Բուլթայի նահանգի՝ Արդուինի, Բաթումի և Սուխումի շրջանների հայ-ղուստորչական եկեղեցիական վարչութեան մասին որոշեց հետեւալը. ա) Գարսի շրջանի հայ-ղուստորչական եկեղեցիները ենթարկվում են Երևանի թեմին, իսկ Բաթումի, Արդուինի և Սուխումի շրջանների հայոց եկեղեցիները՝ միացվում են Վրաստանի հայոց թեմին: Բ) Գարսում հաստատվում է տեղապահի պաշտօն և հոգևոր կաւալարութիւն:

Պետական խորհուրդը քննելով ներքին գործերի միջնորդի առաջարկութիւնը Գարսի շրջանի և Բուլթայի նահանգի՝ Արդուինի, Բաթումի և Սուխումի շրջանների հայ-ղուստորչական եկեղեցիական վարչութեան մասին որոշեց հետեւալը. ա) Գարսի շրջանի հայ-ղուստորչական եկեղեցիները ենթարկվում են Երևանի թեմին, իսկ Բաթումի, Արդուինի և Սուխումի շրջանների հայոց եկեղեցիները՝ միացվում են Վրաստանի հայոց թեմին: Բ) Գարսում հաստատվում է տեղապահի պաշտօն և հոգևոր կաւալարութիւն:

